

Hoemp!

Zijn bij het horen van een Roerdomp tijdens een eerste koude inventarisatieronde de bevroren vingers meteen vergeten, na een mooie waarneming van een foeragerende of langs vliegende vogel kan de week nauwelijks meer stuk. Het zou wel eens kunnen dat zo'n memorabele ontmoeting dit voorjaar aan meer mensen was gegund dan gewoonlijk, want 2003 was *Jaar van de Roerdomp*. Niet alleen de bolwerken Oostvaardersplassen en Noordwest-Overijssel zijn in dit kader extra goed uitgekamd, ook veel moerasjes elders zijn (uitgebreider) bekeken. We hebben nog geen duidelijk beeld over wat dit heeft opgeleverd (maar zie blz 10) en we zien de resultaten van deze landdekkende inventarisatie, in de vorm van ingevulde formulieren, dan ook met spanning tegemoet! In ieder geval is *het Jaar* door de media behoorlijk opgepikt, met aandacht voor de Roerdomp in alle grote dagbladen. Het is natuurlijk altijd goed om de waarde van vitaal riet onder de aandacht van het grote publiek te brengen (meer dan alleen als bron van benijdenswaardige dakbedekking), maar het zijn de extra inspanningen van toegewijde tellers die enkele van de vele vragen rondom deze geheimzinnige soort moeten helpen beantwoorden. Zo hopen we eind dit jaar meer te kunnen vertellen over de trefkans bij inventarisatie en de betekenis van verschillen in hoemp-geluid. Het zou prachtig zijn als we de schattingen van de Nederlandse Roerdomp-populatie op basis van toegenomen kennis naar boven moeten bijstellen. Dat laat onverlet dat er nog genoeg mysteries ter ontrafeling zullen overblijven: want wie weet er nou iets over de actieradius in het broedseizoen, de trekbewegingen en het broedsucces van deze prachtige ambassadeur voor onze meest waardevolle rietmoerassen?

Verder in dit nummer:

- Casarca's wild of verwilderd
- 89 jaar vogels in de kijker: Bloem-Margadant
- BMP: duin versus heide
- Kwartelkoningen top

Colofon

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Chris van Turnhout & Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie 2003: minimaal € 12,-.
SOVON-leden ontvangen vier maal per jaar SOVON-Nieuws en korting op SOVON-uitgaven.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Peter Milders,
L. de Coligny laan 115,
3062 HD Rotterdam, (010) - 4522665.
Penningmeester: Louis Dolmans
Overige bestuursleden: Rob Goldbach,
Adrie Hottinga.

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056,

Directeur Frank Saris,
Communicatie Carolyn Vermanen,
Monitoring Rob Vogel, Inventarisaties
en Advies Jan-Willem Vergaar,
Toegepast onderzoek Ruud Foppen.

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt zich ten doel het coördineren, stimuleren en publiceren van ornithologisch veldonderzoek ten behoeve van natuurbescherming, beleid en wetenschap. De vereniging tracht dit doel te bereiken door het organiseren van grootschalige projecten waarin wordt samengewerkt tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Drukkerij Bloembergen Santee bv

Foto omslag: Dick Woets

Kwart eeuw samenwerking met het CBS!

Het jaar 1978 was in de geschiedenis van SOVON buitengewoon productief. Er werd een start gemaakt met de Atlas van de Nederlandse Vogels: jaarrond werd de vogelwereld gedurende vijf jaar in kaart gebracht. Met de resultaten heeft SOVON lange tijd de internationale vakbroeders verbaasd doen staan. En tot op de dag van vandaag wordt het bestand gebruikt! In datzelfde jaar werd het Punt-Transect-Tellingenproject (PTT) gestart, een onderzoek om niet-broedvogels te monitoren. Gestandaardiseerd, statistisch goed doordacht en inmiddels een van de langst lopende vogelmeetnetten. Beide projecten waren slechts uitvoerbaar dankzij samenwerking met en ondersteuning van de afdeling Natuurstatistiek van het CBS (ook wel Projectgroep Natuur), waarmee we ook via andere projecten verbonden zijn (o.a. BMP). Dit jaar vieren we dus het jubileum van een opmerkelijke samenwerking: een kwart eeuw verleent het CBS een onmisbare ondersteuning aan diverse SOVON-projecten. CBS: BEDANKT!

Onze verontrusting is daarom zeer groot nu wij vernomen hebben van de directeur van het CBS dat hij voornemens is de gehele afdeling Natuurstatistiek te schrappen. Hiermee dreigt de financiering voor bijvoorbeeld het PTT geheel op de tocht te komen staan en wordt de financiering van de andere meetnetten weer kwetsbaarder: de bijdrage van het CBS moet nu van andere, ook bezuinigende overheden komen. Dit komt voort uit een politiek opgelegde noodzaak tot bezuiniging, in dit geval een door de LPF geïnitieerde motie van een jaar geleden om slechts statistiek bij te houden over zaken die 'de mensen van belang vinden'. Kortetermijnpolitiek derhalve, met grote gevolgen. Immers, zonder de capaciteit van het CBS is de Nederlandse overheid niet in staat om de wettelijk verplichte objectieve natuurstatistiek op tijd uit te brengen. Dit zal opnieuw aanleiding zijn tot lastige (en kostbare!) dossiers in Brussel. Onder het mom van bezuinigingen wordt hier een maatregel genomen die zal neerkomen op een maatschappelijk gezien niet te accepteren kapitaalvernietiging. De minister van Economische Zaken, waar het CBS nieuwe stijl als Zelfstandig Bestuursorgaan (ZBO) onder gaat vallen, zou zich dit dienen aan te rekenen. Wij zullen, samen met onze collega-organisaties in de VOFF, de politiek op haar verantwoordelijkheid wijzen. Wij kunnen niet toestaan dat overheidstaken ten koste van weinig draagkrachtige particuliere organisaties met valse argumenten worden weggесneden. Verlies aan kostbaar kapitaal en ervaring kan immers niet zomaar elders worden gecompenseerd. Onze missie omvat niet het wiel opnieuw uit te vinden!

Frank Saris

Agenda

September

Denkt u aan het inleveren van uw broedvogelformulieren voor 1 oktober?!

Oktober

**(11) steekproeftelling Waddengebied
(18) Maandelijkske watervogeltelling (selectie van gebieden),
ganzen en zwanentelling en extra Goudplevier-telling**

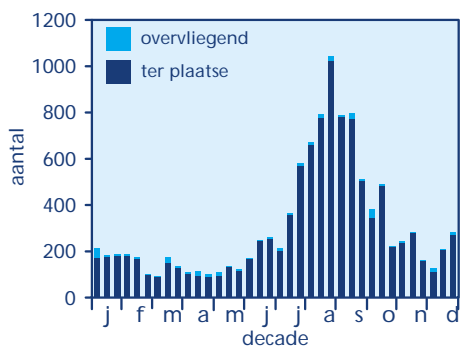
November

**(15) Maandelijkske watervogeltelling (selectie van gebieden), ganzen en zwanentelling, integrale waddentelling en extra Goudplevier-telling
(29) Landelijke Dag**

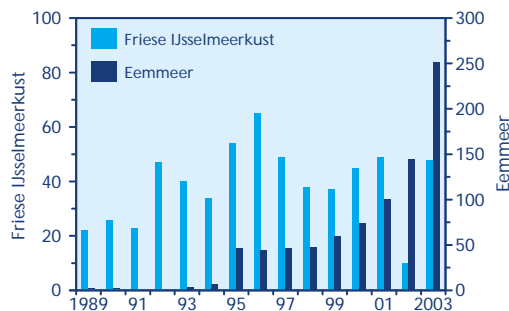
December

**(13) Maandelijkske watervogeltelling (selectie van gebieden), ganzen en zwanentelling, steekproeftelling Waddengebied
(15-1 jan.) PTT-telling, wintervogeltelling**

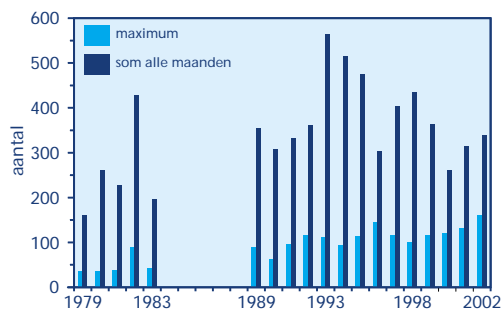
Casarca's in Nederland: wild of verwilderd?

Figuur 1. Seizoenspatroon van Casarca in 1989-2002. Weergegeven is het aantal vogels per decade, gesommeerd over alle jaren.

Figuur 3. Maximum aantal Casarca's langs de Friese IJsselmeerkust en het Eemmeer in de nazomer in 1989-2003.

Figuur 4. Trend van Casarca in Nederland. De donkerblauwe staven geven het maximum-aantal per jaar; de lichtblauwe de som van twaalf maanden.

De Casarca, in sommige opzichten een 'neef' van de Bergeend, broedt maar mondjesmaat in ons land. Het gaat dan vooral om (nakomelingen van) ontsnapte of uitgezette vogels die zich als standvogel gedragen. In de nazomer duiken grote groepen op die de slagpenrui in ons land komen uitzitten. Het is verleidelijk om te speculeren over de mogelijke herkomst van deze vogels. Het feitenmateriaal bestaat uit waarnemingen verzameld binnen het Bijzondere Soorten Project niet broedvogels.

Verspreidingsgebied

Het huidige verspreidingsgebied van de Casarca omvat vooral zoete en brakke meren en kusten in de steppegordel van centraal Azië, oostelijk tot in Mongolië. Naar het westen toe komen kleine aantallen voor tot in Zuidoost-Europa en, relict-vormig, Noordwest-Afrika en Ethiopië. Drooglegging van wetlands en jacht hebben de aantallen in deze westelijke gebieden doen slinken. De voor Nederland dichtstbijzijnde noemenswaardige broedgebieden zijn Bulgarije (ruim 100 paren), Oekraïne, (Europees) Rusland en vooral Turkije.

De Centraal-Aziatische broedgebieden worden in de winter verlaten, terwijl een deel van de Casarca's rond de Zwarte Zee in de omgeving van het broedgebied blijft hangen, indien wetlands beschikbaar blijven. Eind 19e eeuw (bijvoorbeeld 1892) werden invasies in heel Europa opgemerkt, tot IJsland en Groenland aan toe. Dergelijke massale verplaatsingen zijn echter zeer zeldzaam geworden. In Scandinavië werden in de nazomer van 1994 (Zweden, Denemarken) en 2001 (Noorwegen) hogere aantallen vastgesteld van onbekende oorsprong. De Poolse waarneming in oktober 1978 van een in 1973 in Kirgizië (als kuiken) geringde vogel geeft aan dat de soort grote afstanden in noordwestelijke richting kan afleggen. Vanwege hun uiterlijk zijn Casarca's echter ook populair bij de houders van waterwild. Een groot deel van de ons land waargenomen vogels zal dan ook van tamme origine zijn. Er hangen jaarlijks onge-

veer 5-20 verwilderde paren rond in Nederland, waarvan maar enkele succesvol broeden. Ook elders in Europa zijn er geen noemenswaardige broedpopulaties van ontsnapte dan wel uitgezette vogels ontstaan.

Seizoenspatroon en verspreiding in Nederland

Casarca's worden in Nederland in alle maanden van het jaar waargenomen, met een opmerkelijke piek in de periode juli-september (figuur 1). Deze piek komt op conto van (rui)concentraties in Zuidwest-Friesland en op het Eemmeer bij Huizen (NH); daarbuiten kunnen Casarca's in het hele land worden waargenomen, waarbij IJssel en Maas (gehele jaar) en delen van de Volkerakmeer en Haringvliet (nazomer) er wel enigszins uitspringen (figuur 2). Andere gebieden waar regelmatig groepjes Casarca's worden waargenomen zijn het Lauwersmeergebied, de Oostvaardersplassen, de geïnundeerde bollenvelden in de Kop van Noord-Holland en de omgeving van het Noordzeekanaal. Gezien de verspreiding in het voorjaar zou je eigenlijk meer broedgevallen verwachten, dan er tijdens de laatste atlasperiode zijn vastgesteld.

Aantallen en trend

De belangrijkste ruiplaatsen lagen tot eind jaren negentig aan de IJsselmeerkust van Zuidwest-Friesland, met name de Steile Bank en Workumerwaard; de maxima in 1996 bedroegen hier 47 resp. 21 exemplaren. Overigens vond tussen

deze gebieden waarschijnlijk uitwisseling plaats. De laatste jaren heeft het Eemmeer de fakkel deels overgenomen (figuur 3). Vanaf 1995 werden er steeds zo'n 50 vogels waargenomen. Sinds 2001 (max. 101 ex.) en 2002 (145) worden hier door Ruud van Beusekom toenemende aantallen ruiende (adulte) Casarca's vastgesteld, met als maximum maar liefst 251 vogels op 25 juli 2003. De eerste vogels komen hier half juni aan waarna de aantallen gestaag oplopen tot eind juli, om in augustus geleidelijk af te nemen. Gedurende de ruiperiode van ongeveer vier weken kunnen de vogels niet vliegen. Na de eerste week van september zijn de vogels weer verdwenen. In dezelfde periode worden ook de Friese ruiplaatsen nog wel bezocht, maar het gaat hier om hooguit enkele tientallen en de piek valt tegenwoordig pas in augustus-september. Mogelijk vertrekt een deel van de vogels uit het Eemmeer alsnog naar Friesland. Het aantal Casarca's dat in Nederland verblijft is moeilijk te schatten, maar ligt (excl. ruigroepen) waarschijnlijk niet veel hoger dan 50. De waargenomen aantallen vertonen jaarlijkse verschillen, die deels het gevolg zijn van variatie in ingestuurde waarnemingen (figuur 4). Het jaarmaximum vertoont een lichte stijging.

Mogelijke herkomst ruiers

De verspreiding van Casarca's kent een geringe dynamiek in de periode november-juli, wanneer de soort steeds in gemiddeld 13 atlasblokken wordt gezien. Gezien de verspreidingskaartjes zal het voornamelijk om verwilderde vogels gaan die tamelijk plaatstrouw zijn. De ruimere verspreiding in augustus-oktober (gemiddeld 20, 20 resp. 18 atlasblok-

ken), hoge aantallen ruiende vogels (kunnen niet alleen betrekking hebben op de kleine Nederlandse populatie) en het gepiekte seizoenspatroon (scherpe top in augustus) duiden op een influx in de nazomer. Dat het om Centraal-Aziatische vogels gaat, lijkt niet aannemelijk maar kan niet helemaal worden uitgesloten. Een Zuidoost-Europese herkomst behoort zeker tot de mogelijkheden. Op dit moment is niet duidelijk waar de Bulgaarse broedvogels, die waarschijnlijk in Turkije overwinteren, de rui doormaken; misschien in Nederland? Een andere mogelijkheid is dat de ruiers afkomstig zijn uit verwilderde populaties elders in Europa. Het zou interessant zijn om een aantal van de

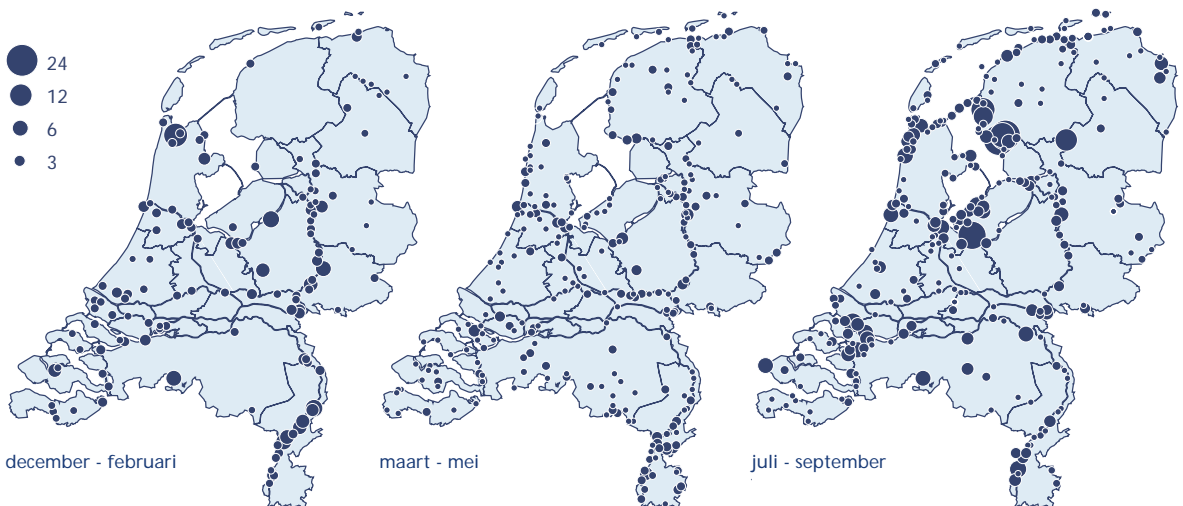
kleurringen. Dit is waarschijnlijk de enige manier om de exacte herkomst van deze dieren te achterhalen.

Gert Ottens & Erik van Winden

Figuur 2. Verspreiding van Casarca in de winter, voorjaar en nazomer in Nederland. Weergegeven is het gemiddelde aantal per atlasblok (eenmalige waarnemingen krijgen hierdoor een wat te sterke nadruk).

Foto: Hans Hut

Broedvogel Monitoring Project: iets over 2002, heide en duinen

Foto: Philip Friskorn

Proefvlakken en het weer
In 2002 zijn c. 1250 proefvlakken geïnventariseerd, een aantal dat tegenwoordig gebruikelijk is (over het MKZ-jaar 2001 zullen we het maar niet meer hebben...). Er werden 41 nieuwe proefvlakken aangemeld terwijl het telwerk in ongeveer evenveel gebieden werd gestaakt (of gegevens nog niet werden opgestuurd).

De weersomstandigheden in het voorjaar waren overwegend gunstig voor inventarisatie. Na de zachte winter van 2001/02, met een zeer natte februari, blonken maart en april uit door droog weer met vele heldere en zonnige dagen. Uitstekend weer om standvogels als Boomklever, mezen en spechten eruit te slepen. De eerste golf trekvogels, waaronder Veld- en Boomleeuwerik, Witte Kwikstaart, Zanglijster en Roodborsttapuit, arriveerde vroeg, maar naderhand stagneerde de aankomst en dat was ook het geval bij Tjiftjaf, Zwartkop en Fitis. Waarschijnlijk speelde slecht weer in het Middellandse Zeegebied deze trekkers parten. In april zette de aankomst van Afrikatrekkers zoals Grasmus, Gekraagde Roodstaart, Boompieper, Nachtegaal en Wielewaal goed in. Maar aan het eind van de maand stopte dat door depressies met veel neerslag en een koude noordwestenwind die het weer tot 10 mei bepaalden. Pas daarna kwam de aankomst opnieuw op gang. De rest van het voorjaar had wisselend, maar in doorsnee niet onaardig inventarisatieweer. Vaak was het in de vroege ochtend goed inventariseren, terwijl het weer in de loop van de ochtend verslechterde.

In het 19e BMP-jaar vertoonden de meeste vogelsoorten slechts geringe veranderingen, vergeleken met het voorgaande jaar. In bos, duin, heide en moeras overheersten afnames, in naaldbos hielden toename en afname elkaar in evenwicht. Op de lange termijn bekeken vertonen de trends in de duinen en op de heide veel overeenkomst, al is het beeld op heide wat positiever. Verdroging, verruiging en verbossing spelen een belangrijke rol, net als beheersmaatregelen om deze processen te stoppen. Niet alle veranderingen zijn goed te verklaren.

2001 versus 2002

Wanneer we ons beperken tot de wezenlijke veranderingen (tenminste 10% verschil in index tussen 2001 en 2002), is 26% van de soorten in bos afgenomen en 10% toegenomen. Dit is overigens een totaalplaatje waarbinnen nuances bestaan; in naaldbos bedroeg het aandeel toenemende soorten 35%. In duin, moeras en heide komt het aandeel afnemende soorten min of meer overeen (28-39%). Bij toenemende soorten scoort de heide opmerkelijk hoog.

Toename in 2002

Zes vogelsoorten vertonen een duidelijke toename in (nagenoeg) alle landschapstypen. De Dodaars bereikt hierdoor een stand die inmiddels 1,5 tot 2 maal hoger is dan in het eerste BMP-jaar 1984. Bij de Groene Specht is de index in loofbos na eerdere afname weer op het uitgangsniveau; in naaldbos

en heide (-20%) en vooral de duinen (-48%) is dit nog lang niet het geval. De stijging van de Heggenmus valt binnen de voor deze soort normale fluctuaties. De Zwartkop boert al jarenlang goed en de huidige stand is, afhankelijk van het landschapstype, 1,5 tot 5 maal zo hoog als in 1984. Bij de Tjiftjaf is de onverwachte terugval met 25-50% in 1999-2000 voor de helft weer goedge maakt. De Kneu blijft, ondanks de oppepper in 2002, steken op waarden die 20-80% beneden het uitgangsniveau liggen. Een opvallende toename werd in de duinen vastgesteld bij Boomleeuweriken (+61%).

Afname in 2002

Zeven soorten zijn nagenoeg overal teruggelopen (Wilde Eend, Kuifeend, Waterhoen, Scholekster, Kievit, Fitis, Staartmees). Het is moeilijk een oorzaak aan te wijzen bij een soort als de Staartmees. Dat de Fitis, die het in de duinen

Tabel 1. Aantalsontwikkeling van sommige soorten in 1984-2002 in duinen en op heide (incl. stuifzand en hoogveen). Trends weergegeven als: -/- geven sterke resp. geringe afname aan (afname meer resp. minder dan 50%); ++/+ sterke resp. geringe toename (meer resp. minder dan 50%); = stabiel.

Soort	Duin	Heide	Soort	Duin	Heide
Waterhoen	--	--	Groene Specht	-	+
Fazant	--	--	Koolmees	-	+
Wulp	--	--	Veldleeuwerik	-	+
Kievit	--	--	Krakeend	-	++
Wintertaling	--	--	Mereel	+	+
Spreeuw	--	+	Staatmees	+	+
Bosrietzanger	-	--	Zanglijster	+	++
Ekster	-	--	Sprinkhaanzanger	++	=
Witte Kwikstaart	-	-	Zwarte Kraai	++	+
Meerkoet	-	-	Tuinfluter	++	+
Houtduif	-	-	Dodaars	++	++
Kneu	-	-	Roodborsttapuit	++	++
Boompieper	-	+	Winterkoning	++	++
Gekraagde Roodstaart	-	+	Vink	++	++
Fitis	-	+	Grote Bonte Specht	++	++

al langer slecht doet, nu een algehele afname te zien geeft, suggereert slechte omstandigheden in de Afrikaanse overwinteringsgebieden. Dit wordt versterkt door - weliswaar minder duidelijke - afnames bij soorten als Boerenzwaluw, Gekraagde Roodstaart, Rietzanger, Snor en Grasmus. Na enkele natte winters in de Sahel-zone viel de winter van 2001/02 hier droger uit; in zuidelijk Afrika heerste zelfs extreme droogte. Tot de (verder) afgenomen soorten mogen ook Barmsijs en Ransuil worden genoemd, die landelijk al jarenlang in mineur zijn. De indexen in 2002 liggen ver beneden die van het uitgangsjaar 1984 (-91% resp. -56%).

Heide versus duinen

Hoewel heide en duinen overeenkomsten kennen - zandgronden bedekt met grazige vegetaties, struikgewas en boomgroepen - zijn er verschillen qua geografische ligging, weersinvloeden, vegetatiesamenstelling en achtergronden. Hierbij moeten ook menselijke invloeden worden gerekend, in de duinen vooral waterwinning en -infiltratie en massatoerisme, in heide versnippering en verdroging. Het verdwijnen van het agrarisch gebruik, verzuring en de sterke afname van het konijn (gevolg: vergrassing en verbossing) kunnen daaraan worden toegevoegd. In de afgelopen twintig jaren zijn echter ook beheersmaatregelen genomen om negatieve processen te stoppen. In veel duinen- en heidegebieden werd de ontwatering gestopt (met vernatting als gevolg), bomen en struiken verwijderd en de vegetatie gemaaid of geplagd, waarna veebegrazing werd geïntroduceerd. Wat voor sporen heeft dit achtergelaten in de vogelstand?

Proefvlakken en soorten

De duinen, met jaarlijks bijna 100 geïnventariseerde proefvlakken, vormen het best bemonsterde landschapstype binnen het BMP. De hoofdmoot ligt tussen Hoek van Holland en Den Helder. Op de Waddeneilanden worden tegenwoordig 30-50 plots onderzocht, tegen amper 20 in de beginperiode van het BMP. De Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden tellen slechts enkele langlopende plots. Heide (incl. hoogveen en stuifzand) wordt gedomineerd door 40-50 proefvlakken in Drenthe en aangrenzende provincies. De Veluwe en Noord-Brabant/Limburg tellen elk 10-20 proefvlakken.

Van 60 soorten zijn trends berekend over beide landschapstypen. Bij zes soorten kon dat alleen gebeuren voor heide (Bonte Vliegenvanger, Matkop, Kuifmees, Zwarte Mees, Appelvink,

Geelgors), bij drie voor duinen (Fuut, Nachtegaal, Barmsijs).

Trends

Bij 31 soorten (52%) komt de aantalsontwikkeling in heide en duin geheel overeen. Bij nog eens 17 soorten (28%) is de ontwikkeling in grote lijnen gelijk, maar verschilt de mate waarin; voorbeelden zijn Wintertaling, Zanglijster en Ekster.

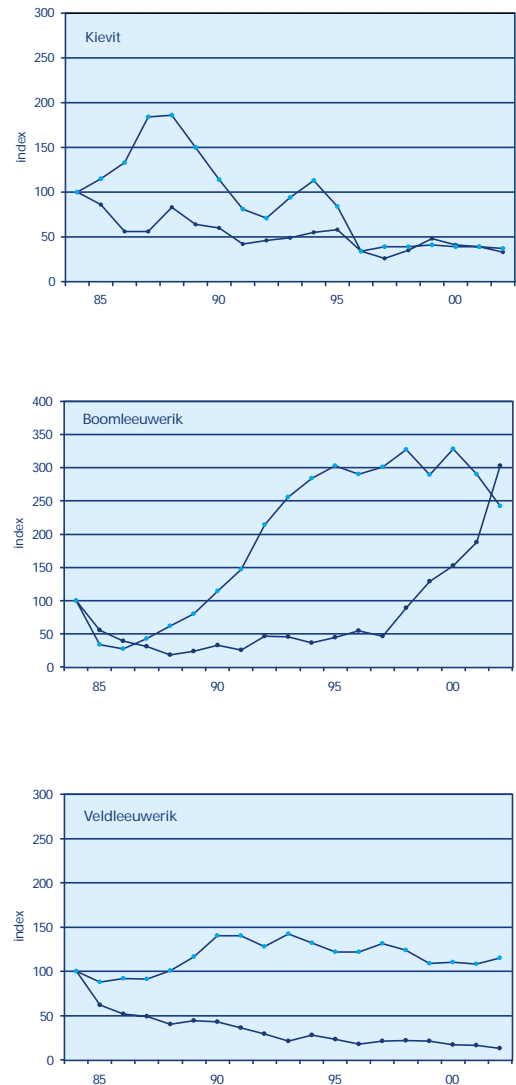
Vrijwel alle watervogels (Bergeend, Winter- en Zomertaling, Wilde Eend, Slobeend, Tafeleend, Waterhoen, Meerkoet), steltlopers (Scholekster, Kievit, Grutto, Wulp, Tureluur) en andere soorten van open gebied (Witte Kwikstaart, Tapuit) nemen in beide landschapstypen af (figuur 1 en tabel 1 voor enkele voorbeelden). Dodaars (toename) en Boomleeuwerik (idem, zij het in de duinen na eerdere verliezen) vertonen een afwijkend beeld. Algehele toename doet zich vooral gelden bij soorten van ruigten, struikgewas en bos. Hieronder vallen bijvoorbeeld Grote Bonte Specht, Winterkoning, Roodborst, Blauwborst, Roodborsttapuit, Merel, Grasmus, Tuinfluit, Tjiftjaf, Pimpelmees en Vink. Volmaakt tegenstrijdige ontwikkelingen zijn geconstateerd bij 12 soorten (20%). Krakeend, Kuifeend, Veldleeuwerik en Boompieper nemen af in de duinen, maar toe op heide. Andersom beantwoordt de toename op heide van bosvogels zoals Groene Specht, Gekraagde Roodstaart, Fitis en Koalmees aan de verwachting (meer bos, immers), maar is hiervan in de duinen geen sprake. Het totale aantal afnemende soorten is in de duinen overigens groter dan op heide.

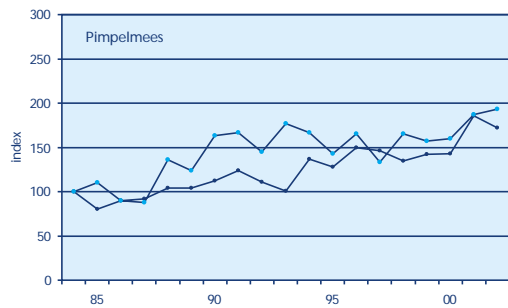
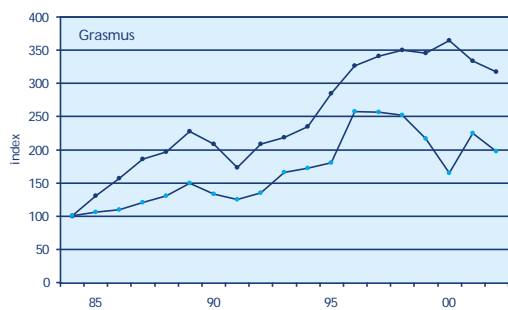
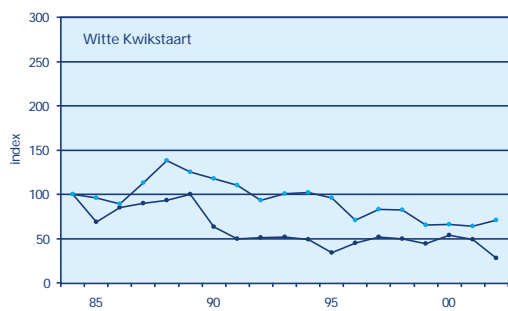
Landschappen in beweging

Voordat het BMP van start ging, namen veel eendsoorten in de duinen toe door de aanleg van infiltratiebekkens. Door veranderingen in beheer (andere waterwinning, verandering voedselaanbod) is de stand er in de loop der jaren teruggelopen, en dat wordt nu vastgelegd met het BMP. Hetzelfde geldt min of meer voor heide, waar in de jaren tachtig en negentig maatregelen tegen verdroging zijn genomen. Door vernatting werden deze gebieden geschikter voor eenden, maar dat bleek in veel gevallen een tijdelijke zaak. Krakeend en Kuifeend doen het op heide echter nog steeds goed, wat onderdeel is van de algehele toename in het binnenland. Steltlopers hebben in duinen en heide te kampen met verzuuring en verbossing en vaak ook met veranderingen in aangrenzende agrarische gebieden. Voedselproblemen in combinatie met toename van predatoren en versterking

Foto: Frank Tastappen

Figuur 1. Aantalsontwikkeling (indexen) in duinen en heide van Kievit, Boomleeuwerik, Veldleeuwerik, Witte Kwikstaart, Grasmus en Pimpelmees.

bezegelde hun lot. Alleen de Kievit wist, lokaal en tijdelijk, te profiteren van maatregelen als vernatting, begrazing, maaien en plaggen van heidevelden. Verruiging, verstruiking en vervolgens verbossing hebben vogels van bos en struikgewas in de kaart gespeeld. Dit is echter niet bij alle soorten in het BMP zichtbaar. Heggenmus en Kneu hebben wel geprofiteerd van verstruiking in de duinen, maar deze fase was blijkbaar al afgesloten toen het BMP van start ging. De verbossing nadien werkte in hun nadeel, met in het geval van de Kneu ecologische verarming van agrarische overwinteringsgebieden als vermoedelijk belangrijke nevenoorzaak. De Grasmus, een echte struweelvogel, nam in de eerste tien BMP-jaren sterk toe, gestimuleerd door gunstiger overlevingsmogelijkheden in de Afrikaanse wintergebieden, en verstruiking van duin en hei. De afvallende trend in de jaren negentig kan betekenen dat deze habitats 'vol' zijn, mogelijk zelfs aan geschiktheid verliezen. Enerzijds gaat struikgewas immers over in bos, anderzijds worden maatregelen genomen om de vegetatiesuccessie tegen te gaan (open kappen, gevolgd door begrazing). Fazant, Houtduif en Grauwe Vliegenvanger lopen in duinen en heide in aantal terug, in weerwil van verbossing. Houtduif en Grauwe Vliegenvanger doen het ook elders in bossen slecht, waarbij gebrek aan voedsel (ook 's winters) meespeelt; de onnatuurlijk hoge populatie Fazanten is landelijk ingezakt na het verbod op uitzetten en bijvoederen vanaf 1978.

Raadselachtige verschillen

Het is onduidelijk waarom Groene Specht, Fitis, Koolmees en Spreeuw in de duinen afnemen en op heide toenemen; dit geldt ook enigszins voor Gekraagde Roodstaart (al is de positieve trend op heide recent omgebogen). Landschappelijke factoren bieden op het eerste gezicht geen verklaring, en voor andere hypothesen (Fitissen in de duinen zouden ergens anders overwinteren dan die in Oost- en Zuid-Nederland) bestaat (nog?) geen bewijs. Er is wel geopperd dat Spreeuwen op de (Drentse) heide profiteren van het stijgende aanbod van oude nestgaten van de Grote Bonte Specht doordat ze, in tegenstelling tot soortgenoten in de duinen, veel omringend cultuurland kunnen bestrijken; gericht onderzoek om dit te testen is evenwel niet uitgevoerd.

Trends en weging

Hierboven wordt waarschijnlijk voor het laatst gebruik gemaakt van 'ongewogen' indexberekening, zoals tot nu toe gang-

baar was. Aangezien vogelrijke landschapstypen en gebieden in het BMP de overhand zullen hebben, levert dit problemen op voor de representativiteit van het materiaal. De opsplitsing van indexen naar landschapstype verbetert weliswaar de scheve verdeling over de landschapstypen, maar verandert niets aan de oververtegenwoordiging van vogelrijke gebieden. Dit kan wel door 'weging' van het materiaal, waarbij de resultaten van vogelrijke of -arme gebieden worden omgerekend naar mate dergelijke gebieden werkelijk voorkomen. De relatieve dichtheidskaarten uit de recente broedvogelatlas maken weging nu uitvoerbaar. Bij weidevogels is hiermee ervaring opgedaan en blijkt weging betrouwbare en representatieve trends op te leveren. In de loop van 2003 zijn de overige vogelsoorten aan de beurt, en vanzelfsprekend zullen we daarvan uitgebreid verslag doen.

Handleiding in nieuwe jas

Afgelopen maanden moesten we nieuwe BMP'ers ietwat bedremmeld neen verkopen bij een verzoek om de handleiding. Onze voorraad was uitgeput. In de loop van 2003 komt echter een nieuwe versie uit. Schrik niet, de veranderingen zijn zo gering dat het vertrouwde violetkleurige boekje nog goed bruikbaar is. Het gaat voornamelijk om aanpassingen en verduidelijkingen in tekst, figuren en tabellen. Aan de interpretatiecriteria is niet gemorrelt! De nieuwe handleiding, verzorgd en uitgegeven in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek, zal hopelijk dit jaar op uw vloer mat ploffen. Serieuze gegadigden kunnen de handleiding bij SOVON aanvragen. De 'oude' handleiding kan voorlopig nog op onze website worden bekeken en gedownload.

1 oktober

Dit is de algemeen bekende inleverdatum van broedvogelgegevens bij SOVON. De meeste BMP'ers houden zich er goed aan, maar laatkomers belemmeren de vlotte berekening van indexcijfers. Dat willen we veranderen door niet meer te wachten op laatkomers. We streven naar afhandeling in hetzelfde kalenderjaar, zodat we in maart reeds over voorlopige indexen kunnen beschikken. Laatkomers hebben vanaf nu het nakijken, want hun gegevens worden later verwerkt. Zorg ervoor dat uw formulier in de goede stapel zit door het omstreeks 1 oktober in te sturen.

Arend-J. van Dijk

Gevleugelde vrouwen

Het is niet altijd eenvoudig afspreken met Truus (Geertruida Emma Catharina) Bloem-Margadant, want voor je het weet is ze weer van huis, kamperen op een groene camping. Een 89-jarig natuurwonder lichtvoetig op vogel- en libellenjacht. „Ik ben nogal een zwerfver“.

Mijn moeder had wel belangstelling voor de natuur, die keek ook veel. Mijn vader was leraar op het Kennemer Lyceum tegelijk met Jac. P. Thijssse, die daar ook kort les gaf. Dat was in de jaren twintig. Thijssse woonde in Bloemendaal, dus je kwam elkaar wel eens tegen. Ik kende hem wel, maar kwam niet zo vaak bij hem over de vloer. Maar als je hem tegenkwam had hij altijd wel een praatje.

Ging u ook naar het Kennemer Lyceum?

Nee, ik had het wel gewild, maar het mocht niet. Ik ben naar de HBS-A gegaan, in Haarlem.

Een soort meisjesdeportatie, HBS-A?

Nee hoor, er zaten maar vier meisjes in de klas. Ik was toen al erg met de natuur bezig. Als kind zat je altijd in de duinen hè. Op zondag zei mijn moeder 'gaan jullie maar spelen', en dan gingen we naar het Brouwerskolkje. Onder het prikkeldraad door, winkelhaak in mijn zondagse jurk. Waarop mijn moeder zei dat ze me alleen nog maar oude vodden aan zou trekken. Maar ja, moet ze me maar geen zondagse kleren aandoen.

Ging u met vriendinnen naar buiten?

Ik zat in Haarlem op school maar woonde in Overveen en later in Aerdenhout. Die vriendinnen vonden dat zó ver weg. Ik ging vaak met mijn broer Wim op stap. Hij werd later mossenexpert. Op de kampen zongen ze altijd 'de mosjesman, de mosjesman uit Wageningen'. Ik deed ook veel aan planten.

Hoe gingen de kampjes vroeger?

Ik ben zelf niet lang met de NJN-kampen mee geweest, want ik had niet veel vakantie. Mijn broer had meer tijd om mee te gaan. Hij was ook kampleider. Ook destijds was het bij de NJN gewoon jongens en meisjes door elkaar, hoor. Maar ik ging meestal met mijn moeder en mijn zussen op vakantie. We hebben wel eens naast zo'n kamp gestaan. Mijn broer vond het maar niks dat zijn moeder er zo dichtbij stond. Ik kon er wel van profiteren, door

steeds te vragen of ze iets gezien hadden. En dan zelf erachteraan.

Had u wel een kijker in die tijd?

Ja, een Zeiss. Maar die was nog niet zo goed als de huidige kijkers. De lenzen worden nu veel beter geslepen. Ik ben niet echt merkvast en heb nu een Kowa.

Uw man, Freek, zat ook in de natuur. Had u hem in uw jeugd ontmoet?

Jammer genoeg niet. Mijn man kwam van Vlieland. En hij heeft vanaf zijn zesde jaar op Texel gewoond. Later is hij naar Amsterdam vertrokken om bij Buhrmann te gaan werken. We ontmoeten elkaar in de oorlog. Hij was lid van de jeugdclub van de Amsterdamse KNNV en ik van de jeugdclub in Haarlem. Amsterdam ging toen altijd met ons mee, vanwege de leukere excursies en het leukere gezelschap. Hij kwam vaak met Frits Nijland. Zo heb ik hem leren kennen. Hij had nog niet zoveel oog voor meisjes. In de Zaanstreek, waar ik vandaan kom, zat hij altijd achter de reigers en weidevogels aan. Hij was vogelfotograaf en heeft veel mooie opnamen gemaakt. Mijn man drukte ze zelf af. Daar was ie erg secuur in. Op mijn dertigste zijn we getrouwd.

Hij kwam ook op de beroemde baggeropspuitplek De Rothoek, net als Johan Sluiters van de Prisma-gidsjes. Die was politiek gezien niet brandschoon.

Hij kende Sluiters heel goed. En die wás wel verkeerd, hij was wel van het handje, zoals we dat destijds noemden, maar hij dééd verder niks verkeerd hoor. Vogelaars lieten hem wel eens een beetje links liggen. Sluiters was reuzegoed in steltlopertjes. En de Rothoek was een prachtige plek voor dat soort vogels.

Trektellen, vangen, excursies, lezingen

We hebben dertig jaar vogeltrek geteld, dus dat is een reuzentijd. Bij het Bloemendaler strand telden we van september tot november. Je had nog grote aantallen Vinken en Spreeuwen, dat is naderhand veel minder geworden. Toen de Vogelwerkgroep Zuid-

Is het verbeelding, of steken in rap tempo steeds meer vrouwelijke vogelaars hunne kopjes boven het maaiveld? Aan SOVON zal het niet liggen.

Dit keer een Gevleugelde Vrouw avant la lettre. Guus van Duin in gesprek met een monument.

Kennemerland werd opgericht, zijn we er direct mee begonnen. Het eerste jaar hebben we nog niet alles goed opgeschreven. Je moest er nog inkomen en alleen in Wageningen was wat ervaring met trek-tellen, verder deed daar geen mens aan. Het tweede jaar, dat was in 1959, zijn we alles gaan opschrijven. Mijn man heeft lijsten gemaakt en die worden nog steeds gebruikt. We hadden een vel voor het weer, dat noteerden we eens per uur. En een vel voor de vogels, die hielden we per kwartier bij. We vermeldden soort en aantallen. Thuis werd het uitgewerkt. Zo hebben we in de loop der jaren mooie series geproduceerd. Gelukkig is het tellen voortgezet door jongeren.

Er waren nog geen cd's met vogelgeluiden

Maar we hadden al vrij veel kennis van de vogels, hoor. Ook de ervaringen op de vinkenbaan speelden een rol. Vergeleken met tegenwoordig stond het allemaal nog in de kinderschoenen. Nu halen ze ook de zeldzaamheden eruit. We hadden contact met andere telposten, ook in het buitenland. We deden koperwiekenonderzoek per telefoon. We hadden een lijst van mensen die meededen, een stuk of vijftien. Als er trek was belden we dat door. Bellen, opnemen en weer snel neerleggen. Dan wist je dat er trek was, en het kostte bijna niks. Zo kreeg je een beeld van hoe de trek over het land ging. Boven zee maakten ze het meeste lawaai, dan riepen ze druk. En boven steden waren ze ook goed te horen, misschien doordat ze daar lager vlogen. Het resultaat is ooit gepubliceerd in het Vogeljaar.

Deed u ook aan avondtrek?

Een enkele keer hebben we 's avonds geteld, maar dat leverde te weinig op. Je had al weinig vrije tijd, want er was ook nog geen vrije zaterdag. Mijn man kwam pas om 7 uur 's avonds thuis. Het was allemaal maar liefhebberij.

Heeft u nu nog contact met trek-tellers?

Het zijn allemaal van die jonge jongens. Als je op een vergadering van de vogelwerkgroep bent, praat je er wel over. Een kennis van mij heeft een computer en die volgt ook de vogel-trek-tellersgroep. Maar dat gaat mij boven mijn pet.

Had u nooit het gevoel: nou heb ik die trek wel gezien.

Nee, niet echt. Je zag wel dingen minder worden. Op het laatst had je bijvoorbeeld helemaal geen trek van Bonte Kraaien meer. We hebben de tijd meegemaakt dat er spreeuwenfronten overkwamen met een breedte van zee tot de watertoren van Overveen. Dat is vijf kilometer. Dat was machtig.

En het vangen?

In ongeveer 1962 zijn we met de vinkenbaan begonnen in de Kennemerduinen. Mijn man was gek op Spreeuwen vangen. En ik vond ze allemaal wel leuk: Vinken, Spreeuwen, Kneuen, Veldleeuweriken, alles wat je naar beneden kon trekken met lokvogels. Die liepen op de baan en in het hout had je wat lokkers hangen. We hielden een aantal soorten over, zoals Vinken, Sijtsjes en Puffers. 's Zomers zaten ze bij mij in de volière. Ik had een volledige vergunning en heb doorgevangen tot mijn zeventigste.

U heeft veel bestuurswerk gedaan. Wel eens last gehad van het vrouw zijn?

Nee, nooit. In het begin was ik de enige vrouw, en bovendien voorzitter van de vogelwerkgroep. We hadden een bijeenkomst in een hotel. In de pauze kwam er een kelner binnen en die keek wel wat vreemd op. Die vond het maar niks. De mannen vonden het wel best. Menno Luikinga, die veel met Jan Strijbos optrok, zei wel eens: 'Ach, de koningin is toch ook een vrouw'.

Een hele staat van dienst

De vogelwerkgroep is nog steeds erg actief. Dat komt natuurlijk ook doordat de omgeving zo meewerkt. Je hebt zoveel verschillende terreinen. We hebben net ons vijftigjarig jubileum gevierd. Ik heb veel excursies geleid voor de KNNV, planten en vogels. En we gaven 's winters veel lezingen, wel dertig. Dus alles wat we deden werd goed gedocumenteerd. We gaven ook vogelcursussen voor de vogelwerkgroep. Later gingen zich daar meer mensen mee bezighouden, en ook Amsterdam nam de cursus over. Op een bepaald moment kreeg mijn man last van zijn gezondheid, dus ik kon wat moeilijker weg. Ik werkte, had kinderen en het huishouden. Ik was op de tuinbouwschool geweest en werkte in Aalsmeer in een plantenkas: Gerbera's, Cyclamen, Hortensia's.

Heeft u favoriete soorten?

Kleine Bonte Specht vind ik wel leuk. En de Spotvogel, maar die hoor je wat minder. En de Hop natuurlijk. Die hebben we ook een keer op een boerenpad op Öland gezien. De Zweden waren zo gedisciplineerd, die bleven allemaal keurig vanaf een afstand kijken. Die Hollanders vliegen er naar toe, en dan is ie weg. Het is hier overbevolkt en dan merk je toch dat de mensen agressiever worden. Daar hebben ze alle ruimte.

Maar ze zijn wel een beetje saai, die Zweden.

Ach, dat valt best mee. Mijn man sprak Zweeds, dan heb je meteen contact met ze. En dan zijn ze niet saai hoor.

Niet de neiging gehad om na de dood van uw man te stoppen?

Wij deden altijd alles samen, en werden wel het ideale echtpaar genoemd: waar je Truus ziet, zie je Freek, waar je Freek ziet, zie je Truus. Na zijn overlijden ben ik gewoon naar buiten blijven gaan. Het heeft nu eenmaal mijn interesse. Ik heb nog lang aan de wintertellingen meegedaan, maar daar heb ik vorig jaar voor bedankt. We deden de Spaarndammerpolder en ik telde vanaf het begin mee. Toen mijn man overleden was, ging mijn vriend mee. Maar ik hoor het niet goed meer, dus dan heeft het niet veel zin. In het voorjaar en in de zomer gaat dat nog wel. Doordat je de meeste geluidjes wel kent, heb je maar een paar toontjes nodig om te weten wat het is. Geluiden in de verte, dat is soms wat moeilijk. Tuinfluiters, Zwartkoppen, Ijsters en mezen kosten me geen moeite. Het is jammer dat veel mensen in je omgeving iets gaan mankeren. De een kan niet meer lopen, de ander heeft last van duizeligheid, of nog iets anders. Ik heb gelukkig nogal wat jongere vrienden met wie erop uit kan. Ik ben alleen sinds een jaar wat minder mobiel, doordat ik geen auto meer rijd.

Hoe blijft u zo kwiek?

Gezond geleefd. Niet roken, niet drinken, altijd buiten. Ik fotografeer ook graag. Ik heb een Nikon en net een nieuwe Canon. Ik fotografeer vooral planten en libellen. Vogels niet, dat deed mijn man meer. Hij nam ook geluiden op, en filmde. Voor die films moet ik nog onderdak vinden. Ik heb hier ook wat foto's. Van Öland, waar we graag heengingen voor de trek, de hele maand september. De laatste tien jaar samen zijn we twee keer per jaar naar Zweden geweest. Machtig, die overvliegen-de Kraanvogels. Twee jaar geleden ben ik er voor het laatst geweest. Falsterbo vonden we wat te druk worden. Op Öland zag je het eigenlijk net zo goed, weliswaar niet van die grote aantallen, maar toch nog fantastisch genoeg. Dat was mooi. Op een van de vakantiefoto's zie je ons bij Ouddorp, op de motor, in 1950 of '51. Het was een DKW 125 cc. Die had de hele oorlog onder de vloer gezeten bij Frits Nijland. Na de oorlog was mijn man de eerste die rijden kon. Hij had ook een zware motor, maar die hebben de Duitsers in het begin van de oorlog ingepikt. Daar kreeg je toen nog geld voor uitbetaald, en daar had hij de motor die op de foto staat van gekocht. En een naaimachine.

Guus van Duin

(Guus van Duin, kenner van vogels, vrouwen en journalistiek laat al enige jaren zijn warme hart spreken in een freelance bijdrage aan SOVON-Nieuws)

Jaar van de Roerdomp

2003 is door SOVON en Vogelbescherming Nederland uitgeroepen tot Jaar van de Roerdomp. De eerste indrukken uit het veld druppelen binnen, nu de stroom formulieren en territoriumkaarten nog.

Het lijkt een matig jaar te zijn geworden voor de Roerdomp, al wisselt het beeld van gebied tot gebied. In de Oostvaardersplassen is het aantal Roerdomp-territoria vergelijkbaar met voorgaande jaren, in de Gelderse Poort en het Lauwersmeer is het lager, terwijl in de Kop van Overijssel (De Wieden) opvallend hogere aantallen zijn vastgesteld. Bij het wat magere resultaat kan het winterweer meespelen: er waren afgelopen winter immers verschillende noemenswaardige vorstperiodes. Ook de droogte in het broedseizoen zal plaatselijk een negatief effect hebben gehad, zeker in de Rijnstrangen, die al vroeg in

het seizoen droogvielen door onbedoelde wateraflaat.

Op verschillende locaties is onderzoek verricht naar de trefkans van Roerdompen bij inventarisatie. De ene teller had de pech om in de vrieskou van april geen enkele Roerdomp te horen, terwijl de ander zich elk bezoek omringd wist door verschillende hoempende individuen. De variatie in het aantal hoempen per hoempserie lijkt aanzienlijke verschillen per gebied te vertonen. In de Ooijpolder kwamen de vogels niet verder dan 3-4, in de Oostvaardersplassen werden series tot 10 hoempen gemeten. We zien de resultaten van andere gebieden met spanning tegemoet.

Het brengen van extra zoekrondes in het kader van het trefkansonderzoek maakt de interpretatie er overigens niet altijd makkelijker op. Zo hebben waarnemers in het Wormer- en Jisperveld in

de Zaanstreek 60 waarnemingen verzameld op 16 verschillende locaties. Ga daar maar aan staan... De vergelijking met voorgaande jaren wordt trouwens lastig door de extra bezoeken.

Oproep: Stuur uw Roerdompgegevens op!

SOVON wil graag de veldgegevens van het Jaar van de Roerdomp zo spoedig mogelijk ontvangen, om te kunnen beginnen met de analyse ervan. Op de Landelijk Dag worden dan de resultaten gepresenteerd.

Zet dus uw Roerdomp-territoria op een formulier LSB Zeldzame soorten, of op het speciale Roerdomp-formulier. Vergeet niet een kaart met de ligging van territoria mee te sturen. Tellers die mee hebben gedaan aan het trefkansonderzoek (aantal roepende vogels per bezoek, registratie Roerdomp-geluid) kunnen de resultaten doorgeven via het Roerdomp-formulier. Ook hierbij ontvangen we graag een kaart waarop aangegeven, per bezoekdatum, de waarnemingen (zie de destijds opgestuurde instructie of kijk op de website van SOVON).

Hoemp-page

Via www.sovon.nl kunt u nog altijd waarnemingen van Roerdompen doorgeven, in het bijzonder wanneer het gaat om waarnemingen van buiten het broedseizoen. Meldingen van broedgevallen ontvangen we liefst op formulier.

Arend van Dijk, Chris van Turnhout & Michiel van der Weide

BSP-nb contactpersoon gezocht

Radboud Echten, contactpersoon voor BSP niet-broedvogels in district 1 (Noord-Holland-Noord), heeft te kennen gegeven door tijdgebrek niet meer toe te komen aan de noodzakelijke werkzaamheden: controleren van formulieren, waar nodig contact opnemen met waarnemers, de regionale vraagbaak zijn van het project. Wie hiertoe aspiraties heeft, wordt vriendelijk verzocht zich te melden bij het SOVON-adres. En Radboud, bedankt!

Geschiedenis 100 jaar Vogelbescherming!

Kort geleden bestond Vogelbescherming Nederland 100 jaar. Daar is op gepaste wijze aandacht aan geschonken in diverse tijdschriften. De geschiedenis van deze 100-jarige is zodanig interessant dat ondergetekende een aantal historische ontwikkelingen nader aan het uitdiepen is.

Naar verwachting zal dit resulteren in een boekje, te verschijnen in de loop van 2005. Bij naspeuringen in het archief van de jubilaris zijn er echter nogal wat lacunes gebleken. Grote delen van het archief zijn in vlammen opgegaan. Ik ben daarom zeer gebaat bij materiaal over de activiteiten van Vogelbescherming, vooral uit de periode 1920 tot 1980. Mocht u dus uit die periode

interessant beeld- of tekstmateriaal beschikbaar hebben of weet u dit bij familieleden of kennissen aanwezig (denk aan de interessante schoenendozen of zolder!): stel mij even op de hoogte. We kunnen dan in overleg bekijken of daar werk van te maken is. En bedenk dat iets dat op zichzelf misschien niet interessant lijkt, samen met ander materiaal opeens als een puzzelstukje bij elkaar kan passen! Voor uw hulp wordt u t.z.t. bedankt middels toezending van een present-exemplaar van het historisch overzicht.

Frank Saris, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek Ubbergen, 024-6848111, email: frank.saris@sovon.nl

Lokale verschillen in broedsucces van Grauwe Ganzen

De afgelopen jaren hebben vele studenten en stagiaires een bijdrage geleverd aan allerlei SOVON-projecten. Meestal komen hun werkzaamheden echter nauwelijks voor het voetlicht. Reden voor Wendy Damhuis om te berichten over de resultaten van een stage in het kader van haar opleiding aan de Saxion Hogeschool IJsselland. Doel was het in beeld brengen van de lokale variatie in uitkomstsucces en jongenoverleving van Grauwe Ganzen. Diegenen die ook interesse hebben in een stage bij SOVON, in het veld of achter de computer, verwijzen we naar de homepage voor een actuele lijst van onderwerpen.

Solitair broeden of in kolonieverband Sinds 1997 wordt het broedsucces van Grauwe Ganzen in de Ooijpolder bij Nijmegen gevolgd. De ganzen broeden hier zowel verspreid over het moerasgebied (solitaire broeders) als in kolonieverband op eilandjes. In het laatste geval zijn de nesten onbereikbaar voor vossen en andere grondpredatoren. Elders zijn ze, zeker bij lage waterstand, eenvoudig door eirovers te vinden en is het uitkomstsucces erg laag. In de droge voorjaren van 1997 en 1998 kwam bijvoor-

beeld maar 15% van de nesten uit, tegen bijna 40% in de daaropvolgende natte jaren.

Gegevens over broedsucces kunnen worden gebruikt bij het opstellen van populatiemodellen, op basis waarvan een inschatting gegeven kan worden van de toekomstige aantalsontwikkeling. Een actueel onderwerp bij Grauwe Ganzen, want met de aantallen groeit ook de discussie over landbouwschade en de wenselijkheid van aantalsbeperking. Om te testen in hoeverre de gegevens uit de Ooijpolder model kunnen staan voor andere gebieden, zijn in het voorjaar van 2003 systematisch nesten gezocht en gevolgd in de Bemmelse Polder. Dit is een moerasrijke uiterwaard aan de overkant van de Waal, hemelsbreed slechts 2 km van het studiegebied in de Ooijpolder verwijderd.

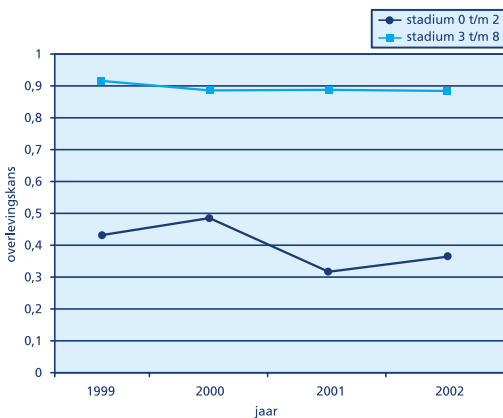
De verschillen in broedgedrag en uitkomstsucces bleken onverwacht groot. Het voorjaar was erg droog, met als gevolg dat van de solitaire broeders in het moeras in de Ooijpolder maar weinig paren tot broeden overgingen; bovendien kwam van de nesten, als gevolg van predatie, maar 2% uit. In de ogenschijnlijk vergelijkbare situatie van de Bemmelse Polder gingen veel paren tot broeden over, op plekken die in de Ooijpolder ondenkbaar zijn (ook in droog moerasbos en middenin weilanden, en dus niet alleen op dammetjes en in rietpercelen) en was het uitkomstsucces vrij hoog, 47%. Wanneer we een deel van de Bemmelse Polder, waar nesten werden uitgehaald door mensen, buiten beschouwing laten, komt het uitkomstsucces zelfs overeen met dat van koloniebroeders in de Ooijpolder (58%, vergelijkbaar met andere jaren).

In beide gebieden komen grondpredatoren als vossen en steenmarters voor. Waarschijnlijk zijn de dichtheden in de Ooijpolder het hoogst, en zijn ze hier het best ingespeeld op het prederen van ganzennesten. Dit zijn lastig te kwantificeren en te voorspellen factoren. De conclusie luidt dan ook dat het moeilijk is om het uitkomstsucces van Grauwe Ganzen voor een willekeurig gebied in

Nederland te voorspellen zonder eerst broedbiologisch onderzoek ter plekke uit te voeren.

Overleving van jongen

Behalve het uitkomstsucces, wordt ook de overleving van de jongen gevolgd middels wekelijkse tellingen in het voorjaar. Deze gegevens zijn bewerkt voor de jaren 1999-2002. De ganzenjongen maken vanaf het moment van uitkomen tot het vliegvlug worden negen stadia door. Elk stadium duurt ongeveer een week, hoewel de eerste stadia sneller worden doorlopen dan de laatste. De dagelijkse overlevingskans is in de eerste drie stadia aanmerkelijk kleiner dan in de laatste zes stadia (zie figuur 1). De kans om de eerste 14 dagen na uitkomen te overleven bedraagt gemiddeld slechts 40%, tegen 87% in de daaropvolgende 40 dagen. Kleine jongen zijn veel kwetsbaarder dan oude jongen en er lijkt in die eerste levensfase een verband te zijn tussen de overleving en de hoeveelheid neerslag (te weinig tijd om te eten omdat ze onder moeders vleugels moeten schuilen of onderkoeling door het natte gras?). Andere factoren die de jongenoverleving bepalen zijn waarschijnlijk predatiedruk en de oppervlakte geschikt opgroei habitat (kort grasland), in relatie tot het aantal ganzen dat daarvan gebruik moet maken. Dit bepaalt mogelijk ook de gevonden verschillen tussen de deelgebieden en de veranderingen in de loop van de jaren. De totale jongenoverleving lijkt in de loop van de afgelopen jaren af te nemen. Er lijken wel verschillen te bestaan tussen Ooijpolder en Bemmelse Polder, maar de bekeken periode (vier jaar) is nog te kort om gefundeerde uitspraken te doen. Een afname van de jongenoverleving op termijn zou kunnen betekenen dat de populatie niet verder kan groeien en dat de draagkracht van het gebied bereikt is. Dit zijn natuurlijk belangrijke gegevens voor een verantwoord ganzenbeheer.

Figuur 1. Overlevingskans per jaar, uitgesplitst naar stadium 0-2 en 3-8.

Wendy Damhuis

Recent verschenen

Ornithologisch jaarverslag Texel

In dit slijk vormgegeven boekje presenteert de Vogelwerkgroep Texel alle waargenomen vogels op Texel in 2002. Per soort is informatie opgenomen over het aantal broedparen (indien bekend), maxima tijdens watervogeltellingen, eerste en laatste waarnemingsdata en bijzondere waarnemingen (bijvoorbeeld overzomerende wintergasten). Bij een aantal soorten wordt de aantalsontwikkeling ook grafisch weergegeven. Bijzonder fraai zijn de vele foto's, van diverse soorten, waaronder Lammergier, Draaihals en Turkstaanse Klauwier. In totaal werden op Texel in 2002 liefst 261 soorten waargenomen. Te bestellen door € 8,- (incl. porto) over te maken op rekening 5312854 t.n.v. VWG Texel, Den Burg, o.v.v. 'Jaarverslag 2002' en naam en adres. Ook verkrijgbaar bij diverse boekhandels op het eiland zelf.

De KNNV-uitgeverij blijft lekker aan de weg timmeren. Het nieuwste product van het illustere duo Van Ommen en Ouweneel verscheen hier onder de naam *De dwergganzen van Anjum*. Dwergganzen hebben het zwaar te voorduren gehad en dreigden uit te sterven. In Zweden is Lambert van Essen daarom begonnen met een herintroductieproject, dat onder andere het verleggen van de trekroute naar Nederland beoogde. Tegenwoordig overwinteren jaarlijks Dwergganzen bij Anjum (Lauwersmeer), in de Hoekse Waard (Zuid-Holland) en bij Petten (Noord-Holland). Gerard Ouweneel en Erik van Ommen bezochten de Europese broed-, trek- en overwinteringsgebieden van deze zeldzame gans met zijn gouden oogring. In tekst, aquarel, ets en tekening portretteerden zij de landschappen, beschermers en natuurlijk Dwergganzen die ze tegenkwamen op hun trektocht tot in het Zweedse Lapland. De dwergganzen van Anjum telt 112 pagina's en meer dan 200 full color illustraties. Het kost in de boekhandel € 24,95 (ISBN 90 5011 170 X).

Overigens heeft Erik van Ommen onder de titel *Goudoog* tussen duizend bleszen over hetzelfde onderwerp een expositie lopen in het Waddencentrum te Pieterburen (Hoofdstraat 83, tel 0595-528522). De gratis toegankelijke expositie is dagelijks geopend van 13.00-17.00.

Ook bij de KNNV verscheen *Europese natuur in Nederland - Habitattypen*.

De Europese Unie werkt aan Natura 2000, een netwerk van beschermde natuurgebieden in Europa. In Nederland moeten de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn het voortbestaan van habitattypen en soorten garanderen. Bij LNV zijn hiervoor inmiddels 141 gebieden, 51 habitattypen en 30 soorten aangemeld. De uitgave *Habitattypen* geeft een beschrijving van de 51 officieel vastgestelde habitattypen waarvoor Nederland in Europees verband verantwoordelijkheid draagt. Van ieder type worden de landelijke context, de relevante plantengemeenschappen en karakteristieke planten en dieren beschreven. Verder worden de landelijke verspreiding en de betekenis van ons land in Europees verband aangegeven. *Europese Natuur* moet een vierdelige serie worden. Dit deel, van de hand van John Janssen en Joop Schaminée, telt 120 pagina's, is full color en kost in de boekhandel € 24,95. ISBN: 90 5011 166 1.

Verder verschenen reeds in mei bij dezelfde uitgever: *Chemisch-ecologische flora van Nederland en België*, Van Genderen, Schoonhoven en Fuchs, ISBN 90 5011 087 8, € 37,95. Hoe stoten planten door giftigheid belagers af of welke aanpassingen vertonen insecten of ziekteverwekkers om zich tegen afweerstoffen van planten te beschermen etc. *Planten voor dagelijks gebruik, botanische achtergronden en toepassingen*, professor Kalkman, ISBN 90 5011 159 9, € 44,95. Planten kunnen eetbaar, geneeskrachtig, voor constructiegeschikt of genotsplanten zijn. De voormalig directeur van het Nationaal Herbarium Nederland belicht de toepassing van honderden kruiden, struiken en bomen, maar gaat ook in op herkomst en botanische kenmerken.

In augustus verschenen voor de echte liefhebbers: *WM 226 Waterpissebedden, Huwae en Rappé*, ISBN 90 5011 171 8, € 9,95. Een determineertabel van waterpissebedden in Nederland en België. Er was al een *WM 221 Landpissebedden* zodat u nu een volledig overzicht van de Isopoda kunt verwerven. *Paddestoelvriendelijk natuurbeheer*, Keizer, ISBN 905011 172 6, € 19,95. Een handzame leidraad voor professionele en particuliere terreinbeheerders.

Nog te verschijnen

In november verschijnt *Broedvogels van Nederweert*, 10 jaar onderzoek naar zeldzame en schaarse soorten van de Vogelwerkgroep Nederweert (zie ook SN 14(2): 22, 2001). Het boek bestrijkt de periode 1994-2003 en beschrijft van ruim 80 soorten aantalsontwikkeling en verspreiding. Daarnaast is er een apart hoofdstuk over 25 verdwenen soorten en wordt er ruim aandacht besteed aan de veranderingen in het landschap. Het geheel wordt met veel vogel- en landschapsfoto's geardeerd. Het boek gaat € 22,50 kosten. Bij verzending per post komt daar nog € 5,50 per boek bij. Het boek kan worden besteld of worden afgehaald bij: M. Reemers, Onze Lieve Vrouwestraat 79, 6035 AN Nederweert (tel. 0495-631667). Even een briefje met naam, adres, postcode en woonplaats en hoeveel boeken u komt halen c.q. opgestuurd wilt hebben, vervolgens het verschuldigde bedrag overmaken (Rabonr 1284.26.950 t.n.v. Vogelwerkgroep Nederweert) en alles zal goedkomen.

Ook voor komend jaar staat er een *Agenda* aan te komen (zie hiernaast). We kregen reeds een voorproefje te zien en, inderdaad, wederom schitterende foto's. We hopen dat met de terugkeer naar de oude drukker, de druk kwaliteit weer optimaal is. De agenda kost leden € 14,75 en niet-leden € 16,40 (zie bestellijst elders).

Ook binnenkort als Sinterklaas-cadeau beschikbaar: de *ANWB Broedvogelgids Nederland* (zie hiernaast). Frans Buissink is de auteur, maar had daarbij de hulp van een ANWB/SOVON-redactie. Per landschap worden kenmerkende vogelsoorten besproken, met aandacht voor gedrag, habitat-voorkeur, aantallen en verspreiding. Het 240, rijk-geïllustreerde, pagina's tellende boekje kost voor leden en niet-leden € 29,95. (zie bestellijst elders) De ANWB-uitgeverij gaat deze paperback (ISBN: 90-18-01696-9) eind oktober in de markt zetten.

Registratie tellers verzocht!

Afgelopen maanden heeft elke geregistreerde en actieve teller van SOVON een gratis Inventarisatie-atlas voor flora en fauna van Nederland gekregen, als blijk van waardering voor het verrichte telwerk. Met deze atlas zijn tellers onder andere in staat om het juiste atlasblok en kilometerhok te noteren op onze formulieren.

De atlassen zijn gestuurd naar de personen die de gegevens opsturen, ofwel de namen die op de formulieren staan. Op basis van ons adressenbestand is bepaald hoeveel gratis atlassen er geproduceerd moesten worden. Alhoewel er in het verleden al eens is gevraagd om medetellers door te geven, is helaas gebleken dat er nog steeds tellers zijn die wel aan onze projecten meedoen, maar niet als actieve teller geregistreerd staan in ons adressensysteem. In de meeste gevallen blijkt de teller actief binnen een telgroep of vogelwerkgroep. Omdat voor zo'n groep één contactpersoon geregistreerd staat, blijft de achterban onbekend. Dat is niet alleen spijtig voor de teller omdat hij/zij geen inventarisatieatlas ontvangt. Ook kunnen wij hierdoor niet vanuit SOVON informeren over ontwikkelingen binnen de projecten waaraan u deelneemt. Wij adviseren actieve medetellers dan ook om zich als teller (naam, adres) te laten registreren bij SOVON. Dit kan via internet

(info@sovon.nl) of schriftelijk aan ondergetekende via het kantooradres (zie binnenkaft); vergeet niet te vermelden aan welk(e) project(en) wordt deelgenomen!

Het alternatief is, om het probleem kenbaar te maken bij de eigen werkgroep zodat dit in de toekomst voorkomen kan worden.

De vrijwilligers tonen de nieuwe inventarisatieatlas. v.l.n.r. Charles Naves (namens TINEA), Nelly Zuidam (projectadv. VSBfonds), M.H. Reuchin (directeur VSBfonds), Twan Teunissen (namens SOVON) en Minne Feenstra (namens FLORON)

Omdat de bijna 10.000 gratis atlassen zo goed als op zijn, kunnen we helaas geen atlas meer toezeggen. We hopen dat u hiervoor begrip kunt opbrengen. De atlas is overigens wel voor € 24,95 bij de winkel van Vogelbescherming te bestellen.

Joost van Bruggen

Bufferzone de Wieden paradisijs moerasvogels

In het uitgestrekte natuurgebied De Wieden blijkt de bufferzone tussen Giethoorn en Steenwijk inmiddels een paradisijs voor moerasvogels te zijn.

Dit jaar hebben er zelfs twee paar Grote Zilverreigers gebroed. Voorheen broedden deze fraaie vogels alleen in de Oostvaardersplassen. Ook Lepelaars hebben er dit jaar voor het eerst gebroed. Waarnemingen wijzen op drie tot vijf broedparen.

Foto: Eric Koops

Andere soorten die zich in dit laagveen-gebied helemaal thuisvoelen zijn de Roerdomp (7-10 broedparen), Bruine Kiekendief (7 paar), Waterral (15 paar), Blauwborst (11 paar), Baardmannetje (6 paar), Rietgors, Snor, Rietzanger en Kleine Karekiet. In het gebied heeft zich ook een kolonie zeldzame Purperreigers gevestigd. "Tot 1990 was dit nog landbouwgebied, waar onder andere mais werd geteeld. Wij zijn enorm blij met het resultaat van dit natuurherstelproject. Het toont eens te meer aan hoe belangrijk het is dat natuurgebieden worden uitgebreid door het aankopen van grond in de omgeving", zo stelt boswachter Jos Hooijmeijer van Natuurmonumenten. "De stop op het aankopen van grond voor natuur moet dan ook zo snel mogelijk worden opgeheven, zodat er opnieuw kan worden geïnvesteerd in het creëren van grote, aaneengesloten natuurgebieden."

Leeglopen voorkomen

De bufferzone is aangelegd om het leeglopen van het natuurgebied naar het nabijgelegen landbouwgebied te voorkomen. In het kader van de ruilverkaveling werd in dat landbouwgebied het waterpeil drastisch verlaagd, met negatieve gevolgen voor het aangrenzende laagveen-gebied. Een strook voormalig landbouwgebied van 50 tot 300 meter breed (in totaal 80 hectare) heeft nu een hoger waterpeil gekregen. Al spoedig groeide het riet er uitbundig en vestigde zich er een purperreigerkolonie. Ook buiten het broedseizoen is het gebied in trek bij veel soorten watervogels.

Voorbeeldproject

Het natuurherstelproject in de bufferzone is een voorbeeld voor de projecten van het soortbeschermingsplan moerasvogels. Ook waterschappen hebben er speciale belangstelling voor, omdat het laat zien hoe natuur en landbouw qua peilbeheersing naast elkaar kunnen voortbestaan, terwijl voor de natuurwaarden in de betreffende zone duidelijk winst wordt geboekt. Inmiddels is Natuurmonumenten op meerdere plekken in De Wieden bezig dit soort peilverhogingen door te voeren in voormalige graslanden, met eveneens een positief resultaat. Tijdens de landelijke roerdomptelling in het broedseizoen van dit jaar werden maar liefst tussen de 30 en 40 roepende Roerdampen geteld in De Wieden.

Zelf moerasvogels kijken

Door het hoge waterpeil is het gebied slecht toegankelijk. Om mensen de gelegenheid te bieden om toch van de schuwe moerasvogels te kunnen genieten, heeft Natuurmonumenten met financiële steun van de provincie een observatiehut geplaatst. Vanuit dit hooggelegen punt kan een groot deel van het gebied worden overzien.

Robert Moens

Weidevogels in 2003: de eerste impressies

Om beter inzicht te krijgen in de factoren die verantwoordelijk zijn voor de aantalsveranderingen van soorten als Grutto, Kievit en Veldleeuwerik, werken SOVON en andere organisaties als Alterra, Landschapsbeheer Nederland, Provincies, Vogelbescherming Nederland en vele vrijwillige weidevogelbeschermers samen binnen verschillende weidevogelprojecten. Hoewel de gegevens van het afgelopen voorjaar uiteraard nog lang niet allemaal zijn uitgewerkt; volgen hieronder enkele impressies van het veldwerk.

In april leek het er even op dat het droge voorjaar dramatische gevolgen zou gaan hebben voor de aantallen van 'natte soorten' als de Grutto. De regens van eind april/begin mei zorgden echter alsnog voor een (verlate) vestiging van redelijke aantallen Grutto's. Tot 25 mei bleef het vervolgens relatief koel, met weinig zon en regelmatig neerslag. Daardoor werd er tot deze datum vrijwel nergens gemaaid. Zonnig en droog weer zorgde er evenwel voor dat de graslanden op 26 en 27 mei massaal gemaaid werden. In veel polders waren de cyclomaaiers zelfs dag en nacht actief. De meeste nesten waren op deze datum al uit, maar onder de kuikens zal deze synchrone maaiactie zijn tol hebben geëist. Opvallend was ook dat direct na dit moment de eerste Grutto's op slaapplaatsen in de uiterwaarden verschenen.

Nieuw aan het veldwerk dit jaar was, dat voor het eerst zenders werden ingezet om inzicht te krijgen in de doodsoorzaken van kuikens. In drie gebieden werden Kievit- en Gruttokuikens op zo jong mogelijke leeftijd gezenderd. De resultaten brachten een breed scala aan doodsoorzaken aan het licht. Een deel van de kuikens werd dood maar puntgaaf teruggevonden, wat wijst op verzwakking door voedselgebrek of onderkoeling. Vooral op 26/27 mei werden ook diverse doodgemaaide kuikens gevonden. Daarnaast werden jonge kuikens teruggevonden in sloten met steile

oevers. Vooral in een droog seizoen (met hoge oevers door lage waterstanden en mogelijk ook verzwakking door minder voedsel) lijkt verdrinking een belangrijke doodsoorzaak. Zenders werden verder teruggevonden in holen, wat wijst op predatie door kleine zoogdieren zoals hermelijn. Inspectie van nestplaatsen van grotere vogels leverde zelfs de vondst van enkele zenders in een kolonie Blauwe Reigers op. Predatie

door andere vogels en zoogdieren alsmede andere doodsoorzaken spelen eveneens een rol. Een minderheid van de kuikens werd uiteindelijk vliegvlug. Het is uiteraard zeer spannend wat het relatieve belang van al deze doodsoorzaken zal blijken te zijn. De gegevens zullen dan ook in de loop van het najaar aan een grondige analyse worden onderworpen.

Broedende Oehoes in de Achterhoek geprolongeerd

Groot was de verrassing toen eind mei 2002 in de Achterhoek een paar Oehoes met twee pullen werd ontdekt (zie ook SOVON-Nieuws 2002-4). Beide jongen vlogen uit en uitgebreid veldonderzoek bracht interessante feiten aan het licht over het gedrag en het voedsel van de Oehoes; zo bleken ze opvallend veel tamme duiven te nuttigen (Limosa 76: 1-10). Afgelopen voorjaar bleef het lang stil in de Achterhoekse bossen. Pogingen om in februari en maart eventuele Oehoes tot roepen te bewegen, bleven onbeantwoord. Heel even leek het broedgeval van 2002 een incident, tot dat eind mei ineens toch drie grote

pullen werden aangetroffen die het nest reeds hadden verlaten. De vogels hebben gebroed op een kunstnest dat vorig najaar speciaal voor de Oehoes op een rustige plek in het bos was opgehangen. Inmiddels zijn de drie jongen uitgevlogen. Het aantal broedparen in ons land in 2003 kwam daarmee op drie. In Limburg werden aanvankelijk twee paren gevonden. Het bekende paar in de ENCI groeve mislukte echter doordat het mannetje in de loop van het seizoen stierf. Het andere paar bracht twee jongen groot.

Foto: Frank Terstappen

Grauwe Fitis: nieuwe broedvogel voor Nederland

Toen eind mei van dit jaar een zingende Grauwe Fitis *Phylloscopus trochiloides* werd waargenomen in het dorp Schiermonnikoog, en er even later twee alarmerende vogels aanwezig waren, werd door vogelend Nederland al druk gespeculeerd over een broedgeval. Uiteindelijk werd eind juli op dezelfde plek een paartje Grauwe Fittissen met drie pas uitgevlogen jongen gezien, die op dat moment nog werden gevoerd. Dus was het eerste broedgeval van deze soort voor Nederland een feit.

De Grauwe Fitis is in ons land een zeldzame verschijning. Tot en met 2000 zijn er ongeveer 25 aanvaarde gevallen, waaronder ook al een eerdere zingende vogel op Schiermonnikoog. De soort broedt van oostelijk Polen tot in het

Russische verre oosten en overwintert in zuidelijk Azië. Het meest westelijke, succesvolle, broedgeval in Europa was tot nu toe op het Duitse eiland Helgoland in 1990. Het lijkt er op dat de soort aan een langzame westwaartse uitbreiding van het verspreidingsgebied bezig is, die echter wordt gevoed door een invasieachtig, en dus onregelmatig, voorkomen vanuit Siberië. Het is dus maar zeer de vraag of de Grauwe Fitis in Nederland een blijvertje zal blijken te zijn.

Veel witte reigers in de Oostvaardersplassen

Wie het komend najaar nog grotere aantallen Grote en Kleine Zilverreigers tegen het lijf loopt als in 2002, hoeft zich niet te verbazen. In de Oostvaardersplassen werden het afgelopen broedseizoen door het RIZA maar liefst 53 paar Grote Zilverreigers vastgesteld. Bij de vliegtuigtelling in juli werden zelfs 112 Grote Zilverreigers waargenomen. Overigens kwamen ook in de bufferzone van De Wieden in NW-Overijssel Grote Zilverreigers tot broeden (2 paren), zie het bericht op bladzijde 13 van dit nummer.

De Kleine Zilverreiger deed het met 22 paren eveneens uitstekend in de Oostvaardersplassen. Samen met de aantallen in het Deltagebied en de Waddeneilanden moeten we dit jaar op een fraai totaal uitkomen.

Het Vogeljaar vijftig jaar!

Een van onze oudste vogeltijdschriften is dit jaar haar 51e jaargang ingegaan. Ter gelegenheid van het jubileum is het boek 'Vlerkenstreken' uitgebracht, geschreven door oud-redacteur Gerard Ouweneel en voorzien van prachtige tekeningen door Eric van Ommen.

Het Vogeljaar vernieuwt zich, gaat mee met haar tijd (vanaf 2002 steeds meer kleurenfoto's) maar blijft toch het oude, vertrouwde Vogeljaar.

Van Wiek en Sneb tot Vogeljaar In april 1953 verscheen het eerste nummer, onder de naam 'Wiek en Sneb', als mededelingenblad van de Vogelbeschermingswacht Zaanstreek en de Vogelbeschermingswacht Zuid-West Veluwe. Tot de redacteurs van het eerste uur behoorden Jan Albers (nog steeds verbonden aan Het Vogeljaar) en Jaap Taapken (tot aan zijn dood in 2001 in de redactie, waarvan 40 jaar als hoofdredacteur). Steeds meer vogelwerkgroepen namen aan het tijdschrift deel, vanaf het vierde jaar ook de Nederland-

se Vereniging tot Bescherming van Vogels. Vanaf die tijd kreeg Het Vogeljaar ook de huidige naam, afgeleid van het gelijknamige boek van Jac. P.Thijssse. SOVON kreeg vanaf de oprichting in 1972 alle ruimte voor mededelingen en artikelen.

Gevarieerde inhoud
Het Vogeljaar heeft altijd een brug willen slaan tussen vogelstudie en vogelbescherming. Daartoe werden onder andere themanummers uitgebracht, gewijd aan speciale habitats (heggen en

houtwallen, hoogstamboomgaarden) of soorten (Nachtzwaluw, Oeverzwaluw, Grauwe Klauwier, Ortolaan). Om een zo groot mogelijk lezerspubliek te bereiken, worden vaktechnische artikelen afgewisseld met meer populaire verhalen of discussies over bijvoorbeeld de jacht. Er wordt veel aandacht besteed aan vogeltellingen en broedvogelinventarisaties. Voorts is er een jaarlijkse een fotowedstrijd, tegenwoordig de Jaap Taapken vogelfotoparade genaamd.

Toekomst

De redactie onder leiding van hoofdredacteur Rob Kole zal zich inspannen om er voor te zorgen dat ook 'gewone' vogels de aandacht krijgen die ze verdienen. De redactie zal ook de komende tijd alle ontwikkelingen op vogelgebied blijven volgen en haar lezers hiervan op de hoogte brengen. Voor meer informatie kunt u terecht bij Het Vogeljaar, Boterbloemstraat 20, 5321 RR Hedel. Het Vogeljaar verschijnt zes maal per jaar en u kunt abonnee worden door overmaking van € 13,50 op postrekening 96 44 72.

Wintervogeltelling

Een nieuwe telling? Jawel, een nieuwe telling die in de tweede helft van december (tussen 14 december en 2 januari om precies te zijn) moet gaan plaatsvinden.

SOVON en de KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging) willen het kijken naar vogels stimuleren zodat meer mensen gaan deelnemen aan natuurbescherming en -onderzoek. Helaas zijn veel SOVON-projecten te moeilijk voor beginnende vogelaars en kunnen we niet iedereen een cursus aanbieden. Door laagdrempelige projecten proberen we ook de beginnende enthousiastelingen een kans bieden hun steentje bij te dragen. De KNNV gaat de hele winter waarnemingen verzamelen van vogels die zich ophouden in de tuin en rond voedertafels. SOVON gaat enthousiastelingen vragen in de tweede helft van december gedurende 5 minuten vogels te tellen op een bepaald punt, bij voorkeur in de eigen tuin of een nabijgelegen park. Als mensen echt de smaak te pakken krijgen is er niets op tegen nog een andere punt-telling uit te voeren.

Slechts 19 bekendere soorten vogels hoeven te worden geteld: Huismus, Koolmees, Pimpelmees, Staartmees, Roodborst, Winterkoning, Vink, Putter, Groenling, Merel, Zanglijster, Kramsvogel, Koperwiek, Spreeuw, Ekster, Gaai,

Kauw, Houtduif en Turkse Tortel. Binnenkort komt het boekje Tuinvogels in beeld uit, waarin juist deze soorten worden besproken. Waarnemingen kunnen via een speciale kaart of t.z.t. via de homepage worden doorgegeven. Dus, heeft u nog een alleraardigst neefje (nichte) of opa (oma) die de natuur een goed hart toedraagt en die met kerst nog wel wat anders wil zien dan Kalkoen, dan kijk maar eens of ze niet mee willen doen aan onze nieuwe traditie: de Kerst-tuinvogeltelling.

Zomervellingen

Het vellen van bomen in het broedseizoen (zomervellingen in het jargon) zal vrijwel altijd leiden tot verstoring of vernietiging van vogelnesten. De Flora- en faunawet, die op 1 april 2002 in werking is getreden, verbiedt echter het verstoren of doden van dieren en planten die in het kader van deze wet zijn beschermd. Hieronder vallen ook alle in Nederland in het wild voorkomende vogelsoorten. Dit betekent dat bij zomervellingen al gauw de vraag rijst of deze wel binnen het wettelijke kader mogen plaatsvinden. De nieuwe wet bracht veel vragen en onrust binnen de hout- en papiersector met zich mee. Op initiatief van de sector is er voor 2003 een Gedragscode opgesteld, in overleg met natuurbeschermingsorganisaties. De Gedragscode ging ervan uit dat zomervellingen alleen mogelijk zijn mits er zorgvuldig wordt gewerkt en de werkzaamheden beperkt

blijven tot bepaalde vogelarme bossen. Gegevens van SOVON zouden worden gebruikt om vellingen in vogelrijke bossen te voorkomen.

De Gedragscode is door het ministerie voorgelegd aan het College van Procureurs-Generaal. Het College heeft daarop laten weten niet op voorhand af te zien van strafvervolgning als er volgens de Gedragscode wordt gewerkt, maar dit per individueel geval te beoordelen. Als gevolg hiervan zijn er in het afgelopen broedseizoen weinig zomervellingen uitgevoerd, en bleek de Gedragscode dus nog niet nodig. Er wordt door het Ministerie van LNV gewerkt aan een Algemene Maatregel van Bestuur, die zich naast zomervellingen ook uitstrekt tot andere aandachtsvelden, zoals bouwactiviteiten. Dat kan betekenen dat een bepaalde mate van verstoring bij de economische bedrijfsvoering acceptabel wordt gevonden. Vogelbescherming Nederland is eveneens bij dit overleg betrokken. We houden u op de hoogte van de verdere ontwikkelingen.

Rob Vogel

Landelijke Dag discussie

Als alles goed is gegaan treft u bij dit nummer van SOVON-Nieuws een uitnodiging voor de Landelijke Dag aan. Thema: vogelonderzoek als basis voor soortbescherming. Zoals u van ons gewend bent komt er weer een zeer divers lezingenprogramma, met als onderwerpen onder andere Kwartelkoningen, Oeverzwaluwen, moerasvogels (Roerdomp), Lepelaars en Visarenden. Om de keuze nog moeilijker te maken zal de NCN een parallelprogramma verzorgen (zie programma).

Aan het begin van de middag willen de VOFF (o.a. SOVON) en Vogelbescherming Nederland in discussie gaan met André van der Zande directeur-generaal van het ministerie van LNV, over de zin c.q. onzin van soortbeschermingsplannen in Nederland. U kunt hier ook een rol in spelen, want we hebben nog vragen c.q. stellingen nodig en roepen iedereen op om van deze gelegenheid gebruik te maken en ons dringende/heikele/onbeantwoorde vragen dan wel prikkelende stellingen met betrekking tot dit thema toe te sturen (e-mail: carolyn.vermanen@sovon.nl). De discussie in de grote zaal zal namens u door Rie du Boois (VBN) en Theo Verstraet (Vlinderstichting) gevoerd worden. We zijn benieuwd naar jullie vragen.

Watervogeltellingen

Met het verschijnen van deze SOVON nieuws is het watervogeltelseizoen 2003/2004 weer in volle omvang losgebroken. Naast de maandelijkse tellingen van monitoringgebieden en pleisterplaatsen zullen in oktober en november ook extra tellingen van binnenlandsteltlopers plaats vinden (extra tellingen van met name Goudplevier, Wulp en Kievit, die we samen met de Nederlandse Steltloper WerkGroep organiseren). In januari vindt de traditionele midwintertelling plaats. De teldata voor de komende watervogeltellingen zijn elders in deze SOVON nieuws terug te vinden. Ook het overzicht van de regionale coördinatie is zoals vertrouwd in deze SOVON-nieuws opgenomen. Na jarenlange regiocoördinatorschap hebben Fred Cottaar (Noord-Holland), Hans de Waard (Friesland) en Fred Helmig (Groningen) te kennen gegeven er mee te willen stop-

pen. Hun werkzaamheden zullen worden overgenomen door Romke Kleefstra (maandelijkse tellingen Noord-Holland), Marten Wesselius (midwintertelling Friesland) en Kees Koffijberg (maandelijkse tellingen Groningen). De maandelijkse tellingen in Noord-Brabant zullen worden aangestuurd door Jan Schoppers in plaats van Arjan Boele. Vanaf deze plaats wil ik de afzwaaiende regiocoördinatoren zeer hartelijk danken voor hun inspanningen en de nieuwe regiocoördinatoren veel succes wensen.

Voor Brabant en Groningen zoeken we nog regiocoördinatoren midwintertelling, dus als je een bijdrage wilt leveren aan het watervogelproject en je bent goed bekend in een van die twee regio's, dit is je kans.

Marc van Roomen

VERREKIJKERS & TELESCOPEN

opticon

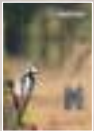
BGA PC AG N

7x36 • 8.5x36 • 8x42 • 10x42 • 10x50 • 12.5x50

- Compacte, lichtgewicht dakkant-kijker met rubberen bekleding
- Waterdichte constructie met stikstofvulling
- Opticon 'N'-coating en prisma's met fase-coating
- In-en uitdraaibare oogschelpen
- Brede scherpstelknop met nauwkeurige instelling
- Volledig beeldveld, ook voor bril dragers
- Scherpstelling vanaf 2 meter
- 30 jaar garantie

Prijzen vanaf €699

For more information and a copy of our current Catalogue call +44 1582 726522 or visit our on-line Catalogue at www.opticon.co.uk

PO Box 370, Unit 21, Tilan Court, Laporie Way, Luton, Beds, LU4 8YR, UK
Fax: +44 1582 723559 E-mail: sales@opticon.co.uk

COMBI
FOCUS

Deze, en andere kijkers en telescopen, kunt u bekijken bij
Combi Focus Voorburg
Tel: 070 386 35 19
Fax: 070 387 60 53
Kon. Julianaplein 10
2274 ID Voorburg

IMAGIC WP
65/45 €394 80/45 €528
25xWW (65)/32xWW (80) €245
16-48x (65)/20-60x (80) €275

IS
50/45 €159 60/45 €245
20xW (50)/25xW (60) €95
15-45x (50)/18-54x (60) €125

MM2 52
52/45 €229
MM2 25x €74
MM2 15-40x €174

UDCA
Universele digitale camera adapter €169

IMAGIC TGA
8x32 • 7x42 • 8x42
10x42 • 7x50 • 10x50
Prijzen vanaf €229

SLR FOTO-ADAPTER €114
IM65 780mm/IM80 985mm
ISSO 585mm/ISS60 700mm
MM2 530mm

Vogelreizen Spanje

NATURA ARAGON

is de specialist

Extremadura winter, eind januari
Kraanvogels & Pyreneeën, eind februari
Canarische eilanden, maart
Doñana & Zuid-Spanje, maart & april
Extremadura, La Mancha & Gredos, april/mei
Ebro Delta, Monegros & Pyreneeën, mei
Aragón & Pyreneeën, juni
NIEUW: Ordesa: vogels & vlinders, juni/juli
Tarifa - Zuid-Spanje, september
Pyreneeën, Vogels & vleermuizen, oktober
Nieuwe publicatie: Vogelatlas Ordesa

Gratis kleurenbrochure:

NATURA ARAGON: (072) 512 40 31

Internet: www.na.tiu.nl

vakantiehuisjes te huur aan voet van Pyreneeën

(wij verzorgen ook groepsarrangementen naar wens)

AVONTUURLIJKE TREKTOCHTEN • VOGELREIZEN
CULTUUR/NATUURREIZEN • REIZEN OP MAAT

NAMIBIË

Zoveel mogelijk vogelsoorten scoren?
In Namibië is dat mogelijk, maar liefst
630 verschillende soorten vogels zijn
waargenomen. Samen met een Nederlandse
birdwatcher op zoek naar deze vogels.

Postbus 35, 8050 AA Hattem
Tel. 095 444 54 99
Mob. 0650 515 932
Website: www.hartebeesttravel.nl

HARTEBEEST TRAVEL

Stichting Wólka

Postbus 483
6700 AL Wageningen
Tel: 0317-415205
Fax: 0317-415430
E-mail: info@wolka.org
Website: www.wolka.org

Vogelreizen in Noordoost Polen

Biebrzamoerassen, Oerbos van Białowieza,
Mazurische Meren

Groepsreizen

April/Mei 2004: 10-daagse najaarsreizen € 637,- all-in
September 2004: 10-daagse najaarsreis (bronsluid)

Individuele reizen

vogelreizen met eigen auto of huurauto
fietsreizen voor vogelaars
wandelingen voor vogelaars
kanoreizen voor vogelaars
boerderijvakanties voor ouders en kinderen

Wij verzorgen ook reizen op maat

U overnacht bij gastvrije boeren, een van de manieren waarop stichting Wólka de kleinschalige landbouw in Noordoost Polen ondersteunt.

Even wat anders?

Bever Zwerfsport
heeft **de** uitrusting voor u

BEVER[®]
ZWERFSPORT
Outdoor Innovators

functionele kleding

o.a. wind-, waterdicht, ademend
sneldrogende kleding
thermisch ondergoed

verrekijkers

o.a. Bynolyt, Minolta, Swarovski en Zeiss

opbergkasten

kampeeraccessoires en tenten

wandelschoenen

boeken en (staf) kaarten

bergsportmateriaal

en nog veel meer...

www.bever.nl

www.bevershop.nl

18.000 artikelen voor een avontuurlijke vakantie

foto: Sud Tiroi

Alkmaar Kanaalkade 53 • Almere Markerkant 1303 MN • Amersfoort Kamp 53 • Amsterdam Stadhouderskade 4 • Apeldoorn Stationsstraat 134 • Arnhem Utrechtsestraat 3 • Breda Wilhelminastraat 22 • Den Haag Outdoor & Travel Center The Globe Waldorpstraat 15 • Eindhoven Leenderweg 202 • Enschede Haaksbergerstraat 116 • Groningen St. Jansstraat 17 • Haarlem Zijlweg 63 • Hengelo Pasmaatweg 40 • Hilversum Havenstraat 16 • Leeuwarden Voorstreek 39 • Leiden Nieuwe Rijn 45 • Nijmegen Marikenstraat 2 • Rotterdam Adm. de Ruyterweg 33 • Steenwijk Woldmeentherand 11 • Tilburg Koningsplein 2 • Utrecht Balijelaan 10 • Zoetermeer (Stadshart) Het Rond 4 • Antwerpen/Merksem Bredabaan 968

Scholeksternummer *Limosa*

Dat het slecht gaat met een aantal van onze wadvogels is inmiddels bekend. In het begin augustus verschenen nummer van Limosa daarom veel aandacht voor de problematiek rond de Scholekster.

Jan Hulscher en Simon Verhulst (RU Groningen) schetsen de populatieontwikkeling in Friesland, en dragen een aantal verklaringen aan voor de recente afname. Daarnaast wordt verslag gedaan van de studiedag van NOU en NSWG in maart jl., waarin diverse auteurs eveneens de Scholekster vanuit verschillende invalshoeken bekijken. Contrasterend met de neergang van de Scholekster is het verschijnen van broedende Oehoes in de Achterhoek. Gejo Was-sink speurde maandenlang het bos af op voedselresten, en bericht over deze spectaculaire uilensoort. Het komende nummer van Limosa (76-2) verschijnt nog in de nazomer, en bevat artikelen over het verschijnen van de Huiskraai in Nederland, broedende Brilduikers langs de IJssel, het verdwijnen van de Bonte Kraai in Flevoland en het nachtelijk foerageren van Kokmeeuwen in de stad Groningen.

Informatie over abonnementen: Limosa,
Compagnonsweg 45-47, 8227 RH Ravenswoud,
e-mail: zwablo@tref.nl.

Grenzeloos genieten van vogels en natuur.

Programma 2003

Turkije: 20 sept – 4 okt
Schier'oog: 3–6 okt
Hollandse delta: 10–12 okt
Ethiopië: 12–30 nov (vol)
Gambia: 8 of 12 dagen in dec

Programma 2004

Costa Rica: 1–15 feb
Lac du Der: 27 feb – 1 mrt
Nepal: 14 dagen begin mrt
Sallandse Heuvel: 23–25 apr
Texas: 4–18 apr
Hongarije: 8–16 mei
Zuid-Afrika: 19 aug – 4 sept
Hongarije: 11–18 okt
Schieroog: 1–4 okt
Lac du Der: 4–7 nov
Gambia: 8 of 12 dagen in dec

Meer informatie?

telefoon: 026-3723990
info@stichtingvogelreizen.nl
www.stichtingvogelreizen.nl

Kwartel koningen succesvol

De Kwartelkoning blijft het voor de wind gaan. Net als in 2000-2002 werden ook in de afgelopen zomer weer twee landelijke simultane tellingen georganiseerd en werden in de meeste gebieden zoveel mogelijk vogels voor uitmaaien behoed. Dit project wordt samen met Vogelbescherming Nederland, de Dienst Landelijk Gebied en de Provincies Gelderland/Overijssel uitgevoerd, en wordt financieel ondersteund door het Ministerie van LNV. Het loopt vooruit op een nog te verschijnen Soortbeschermingsplan Kwartelkoning.

Hoewel de eerste vogels laat arriveerden (eerste waarneming op 9 mei, in 2001 en 2002 op 4 en 5 mei) nam het aantal roepende mannetjes eind mei en begin juni snel toe. Tijdens de eerste simultane telling op 30/31 mei werden er 148 gehoord; de tweede telling op 20/21 juni leverde zelfs 201 roepende mannetjes op. Op grond van de tot nu toe bekende informatie kan het aantal territoria voor Nederland in 2003 voorlopig worden geschat op 430. Daarmee komt 2003 naast 1998 (640-700) en 2000 (540-585) in de boeken als één van de beste seizoenen in de afgelopen decennia. De verspreiding kwam grofweg overeen met die in andere jaren, met grotere concentraties vooral in het Oldambt in Groningen (140 territoria) en in de uiterwaarden langs IJssel (47), Rijn (24) en Waal (39). Opmerkelijk was het uitgebreide voorkomen langs het Zwarte Water en de Vecht (14) en in Oostelijk-Flevoland (20). Het bijzondere aan die laatste plek is, dat diverse vogels in akkers met wintergraan en luzerne werden gehoord. Normaliter is het broeden in akkers vooral een Groningse aangelegenheid. Extra veldwerk in het kader van een gezamenlijk SOVON/Alterra-project leverde dit jaar ook voor het eerst meerdere aanwijzingen voor zekere broed-

gevallen op. Zo werden langs de IJssel bij Zutphen tijdens het maaien kuikens gezien, en werden op twee andere plaatsen langs deze rivier een alarmerend vrouwtje en kuikens gehoord. Naderhand werd op één van deze locaties (bij Zwolle) ook een vrouwtje met drie grote kuikens gezien. De trefkans om vrouwtjes met kuikens te vinden bleek echter bijzonder laag, zodat deze waarnemingen vermoedelijk slechts het topje van de ijsberg zijn. In het Oldambt werd dit jaar in opdracht van de Provincie Groningen gekeken naar mogelijkheden om Kwartelkoningen te beschermen tijdens oogstwerkzaamheden. Tijdens de oogst van wintertarwe eind juli/begin augustus werden op zes verschillende percelen vogels met kuikens gezien, in leeftijd variërend van bijna vliegvlug (ruim 30 dagen oud) tot enkele dagen oud. De grootte van de kleinste jongen (zie foto) wijst er bovendien op dat nieuwe legsels tot laat in het seizoen (half juli) mogelijk zijn. Elders werd een zeker broedgeval vastgesteld bij Paddepoel (Groningen). Hier ging het om een uitgemaaid nest. Dit geval is frappant omdat in het terrein alleen eind mei en gedurende slechts enkele dagen een roepend mannetje in

een klein stukje grasland werd gehoord, en het eerder om een doortrekker leek te gaan dan om een broedvogel. Deze nestvondst laat zien dat broedgevallen ook in dergelijke ongebruikelijke terreinen tot de mogelijkheid behoren, zij het in dit geval niet met succes bekroond. In verreweg de meeste andere graslandgebieden werden de territoria tot 1 augustus wel voor uitmaaien gespaard. Inmiddels is het ook in de meeste gebieden waar Kwartelkoningen voorkomen dankzij medewerking van boeren en natuurbeheerders gemeengoed geworden dat het maaien van hooiland wordt uitgesteld. In akkers blijft uitstel van de oogst problematisch, maar aangezien meer dan de helft van alle vogels hier in wintertarwe voorkomt en pas vanaf eind juli met de oogst wordt geconfronteerd (i.p.v. tweede helft juni voor hooiland), zal een groot deel van deze legsels vermoedelijk toch succesvol zijn. Dankzij de goede samenwerking met diverse boeren in het Oldambt bleek bovendien dat Kwartelkoningen en kuikens goede kans hebben aan de combine te ontsnappen.

Foto: Kees Koffijberg

Kees Koffijberg & Jan Schoppers

